

Komintern w świetle polskiej publicystyki przeciwkomunistycznej II Rzeczypospolitej. Przyczynek do badań nad polskim antykomunizmem

Antykomunizm jako postawa polityczna był stałym elementem politycznego krajobrazu międzywojennej Polski. Nie był przy tym zjawiskiem przypisanym tylko do jednej opcji politycznej. Występował zarówno na społeczno-politycznej lewicy, w centrum, jak i na prawicy, określając w różnym stopniu myśl polityczno-programową partii od PPS po ruch narodowy¹. Determinował także genezę i funkcjonowanie wielu organizacji oraz stowarzyszeń społecznych². Nie

¹ Zob. K. Sacewicz, *Komunizm i antykomunizm w II Rzeczypospolitej. Państwo – społeczeństwo – partie*, Olsztyn 2016, s. 159–198, 309–328; *idem*, *Wojna na lewicy – pierwsze starcia. Walka o hegemonię w warszawskich radach delegatów robotniczych pomiędzy KPRP a PPS (1918–1919)* [w:] *Komuniści w międzywojennej Warszawie*, red. E. Kowalczyk, Warszawa 2014, s. 241–294; *idem*, *Kilka uwag na temat stosunku KPRP/KPP do PPS w międzywojennej Warszawie* [w:] *Komuniści w międzywojennej Warszawie*, red. E. Kowalczyk, Warszawa 2014, s. 295–332; *idem*, *Razem czy osobno? Władze PPS i KPRP–KPP wobec obchodów święta 1 maja w latach 1919–1928*, „Dzieje Najnowsze” 2015, t. 1, s. 3–32; *idem*, *Antykomunistyczne inicjatywy parlamentarne Związku Ludowo-Narodowego (1919–1927). Zarys problemu* [w:] *Komuniści w II Rzeczypospolitej. Ludzie – struktury – działalność*, red. M. Bukała, M. Krzysztofiński, Rzeszów 2015, s. 523–543; M. Przeniosło, *Stosunki PPS–KPRP w pierwszych latach Drugiej Rzeczypospolitej na przykładzie województwa kieleckiego*, „Kieleckie Studia Historyczne” 1995, t. 13, s. 127–135; B. Stoczewska, *Antykomunizm w polskiej myśli socjalistycznej do roku 1939* „Przegląd Socjalistyczny” 2005, nr 4–5; *Polska Partia Socjalistyczna wobec Komunistycznej Partii Robotniczej Polski/Komunistycznej Partii Polski. Wypisy z prasy i dokumentów*, t. 1: 1918–1928, oprac. K. Sacewicz, Olsztyn 2014, *passim*; W.J. Muszyński, *Między geopolityką a ideologią. Polski ruch narodowy w II Rzeczypospolitej wobec komunizmu i komunistów – zarys problematyki na przykładzie Warszawy* [w:] *Komuniści w międzywojennej Warszawie*, red. E. Kowalczyk, Warszawa 2014, s. 333–376.

² K. Sacewicz, *Komunizm i antykomunizm...*, s. 18–58. Zob. też A. Meller, *Z dziejów akcji antykomunistycznej w Polsce. Miesięcznik „Walka z Bolszewizmem” (1927–1931)*, „Historia i Polityka. Myśl polityczna i dyplomacja XX wieku” 2008, t. 7, s. 41–58; T. Wolsza, *Kolaborant? Burzliwa biografia księdza Antoniego Kwiatkowskiego (1890–1970)* [w:] *Niepiękny wiek XX*, red. J. Eisler i in., Warszawa 2010, s. 299–311; J. Puchalski, *Instytut Naukowego Badań Komunistycznych w Warszawie (1930–1939): program, organizacja, zbiory, prace księgoznawcze* [w:] *Bibliologia polityczna*, red. D. Kuźmin, Warszawa 2011, s. 214–243; M. Marszał, *Komunizm w poglądach Antoniego Kwiatkowskiego (1920–1939)*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 2014, nr 2, s. 87–100; S. Jankowski, *Metody ekspansji komunizmu. Dzieje ukształtowania systemu w latach 1919–1932*, [Londyn 1982]. Zagadnienie funkcjonowania

zrodził się on bowiem w próżni, ale stanowił odpowiedź zarówno na założenia programowo-polityczne, jak i wymierną, antypaństwową, a przede wszystkim antypolską działalność komunistów.

Wybuch bolszewickiej rewolucji w Rosji, a następnie przejęcie w niej władzy przez komunistów, wspólnie z próbą rozpowszechnienia ich rządów i koncepcji politycznych na sąsiednie państwa oraz narody, wytworzyły fundamenty, na których kształtowały się postawy antykomunistyczne. Ich korzenie sięgają jeszcze XIX stulecia i kształtującej się wówczas opozycji wobec idei lansowanej przez K. Marksa i F. Engelsa, jednak to przewartościowania geopolityczne, a co za tym idzie również i społeczne, które nastąpiły w wyniku wybuchu I wojny światowej, spowodowały że komunizm nie był już tylko teorią propagowaną przez wciąż marginalną radykalną lewicę, ale rzeczywistością krwawo realizowaną poprzez rewolucyjne bunty mas i dyktaturę proletariatu, z wykorzystaniem olbrzymiego potencjału znajdującego się w dyspozycji jednego z państw – z bolszewizowanej Rosji. Tym samym antykomunizm dla wielu środowisk politycznych, a zwłaszcza warstw społecznych zagrożonych skutkiem głoszonej i wprowadzanej w życie przez bolszewików walki klas, ale także dla wolnych państw oraz narodów, stał się naturalnym instrumentem obrony przed komunizmem, będąc często racją stanu, czego jednoznacznie dowodził *casus* II Rzeczypospolitej³.

Działalność antykomunistyczna w międzywojennej Polsce miała różne oblicza i rozmach. Prowadziły ją zarówno organy państwowe, w tym cywilne oraz wojskowe, jak i partie polityczne (od prawicy po lewicę), a także – o czym już była mowa – stowarzyszenia i organizacje społeczne. Proweniencja danego podmiotu, a także jego przeznaczenie określały charakter prowadzonej przez niego akcji wymierzonej przeciw komunistom. Ponadto założenia ideowe oraz koncepcje polityczno-programowe warunkowały, zwłaszcza w przypadku partii politycznych, stopień radykalizmu w kwestii rozwiązania problemu niebezpieczeństwa komunistycznego. Niemniej, niezależnie od tego, czy była to akcja operacyjna służb bezpieczeństwa, czy też inicjatywy publicystyczne i w ogóle propagandowo-informacyjne podejmowane przez partie polityczne lub też podmioty społeczne, wspólnym elementem tychże działań było dążenie do właściwego rozpoznania, a następnie przedstawienia opinii publicznej i właściwym władzom faktycznego oblicza ruchu komunistycznego. Oznaczało to, że analizowano niemalże każdy element aktywności kompartii na ziemiach

---

pozarządowych inicjatyw komunologicznych poruszył Marek Kornat w pracy poświęconej z kolei polskiej szkole sowietologicznej (zob. *idem*, *Bolszewizm – totalitaryzm – rewolucja – Rosja. Początki sowietologii i studiów nad systemami totalitarnymi w Polsce (1918–1939)*, t. 1, Warszawa 2003, s. 68–74, 124–125).

³ Zob. J. Kłoczkowski, F. Musiał, *Antykomunizm – racja stanu II RP* [w:] *W obronie niepodległości. Antykomunizm w II Rzeczypospolitej*, red. J. Kłoczkowski, F. Musiał, Kraków 2009, s. 9.

polskich, a także jej faktycznego centrum decyzyjnego, czyli III Międzynarodówki Komunistycznej, która stanowiła jeden z instrumentów prowadzenia agresywnej i destrukcyjnej polityki antypolskiej przez rządzących w ZSRS bolszewików⁴.

Niniejszy tekst ma na celu przybliżenie i przeanalizowanie ówczesnego zasobu informacji o Kominternie, jego agendach, formie działalności, jakimi dysponowały zarówno ówczesne polskie organizacje i stowarzyszenia antykomunistyczne⁵, jak również niezależni publicyści oraz badacze zajmujący się tematyką komunizmu i komunistów. Określenie tego, co wiedzano i tego, czego nie wiedzano lub też nie dostrzegano w kwestii międzynarodówek komunistycznych, stanowi jeden z istotnych elementów formułowania wielowątkowej odpowiedzi na pytanie o stan i jakość polskiej akcji antykomunistycznej dwudziestolecia międzywojennego, a poniekąd o jej sukcesach oraz porażkach.

Jednym z rudymenarnych elementów całościowego poznania istoty niebezpieczeństwa komunistycznego była kwestia rzeczywistego określenia jego instytucjonalno-podmiotowego oblicza. Ograniczenie analiz wyłącznie do partii komunistycznej, do zamknięcia ich w granicach jednego państwa, bez możliwości poznania jej zewnętrznej centrali, uczyniłoby z akcji antykomunistycznej inicjatywę ułomną, *de facto* niezdolną do jakiegokolwiek przeciwdziałania czynnikom komunistycznym. Dlatego też w informacyjno-publicystycznej sferze działalności społecznych ośrodków antykomunistycznych ważną rolę odgrywały analityczne enuncjacje poświęcone organizacji, celom oraz metodom działania Międzynarodówki Komunistycznej⁶.

⁴ Współczesna literatura przedmiotu w działalności Kominternu i jego sekcji widzi jeden z elementów prowadzonej przez ZSRS wojny hybrydowej z Polską. Oczywiście w kontekście dwudziestolecia międzywojennego pojęcie to ma charakter ahistoryczny. Wówczas nie znano tego terminu i go nie stosowano, niemniej działania Moskwy skierowane przeciw Polsce i prowadzone m.in. za pośrednictwem kompartii wykazują elementy charakterystyczne dla tego rodzaju wojny. Zob. M. Świerczek, *Wojna hybrydowa jako strategia polityczna. Próba analizy historycznej na przykładzie działań ZSRS wobec II RP*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2017, nr 9(16), s. 87–94.

⁵ W gronie tym czołową rolę odgrywały m.in. Instytut Naukowego Badania Komunizmu kierowany przez ks. prałata Antoniego Starodworskiego *vel* Kwiatkowskiego, jak również Centralne Porozumienie Organizacji Współdziałających w Zwalczeniu Komunizmu, którego liderem był m.in. Henryk Glass. Podmioty te mogły się wykazać największymi dokonaniem publicystyczno-wydawniczymi o charakterze antykomunistycznym, niekiedy nawet sowietologicznym. Ponadto w ich dyspozycji znajdowały się największe zbiory piśmiennictwa sowieckiego i komunistycznego, potrzebnego do prowadzenia prac analitycznych. Szerzej zob. K. Sacewicz, *Komunizm i antykomunizm...*, s. 28–55.

⁶ Zob. A. Gryff-Keller, *Komunizm*, Warszawa 1926, s. 147–275; *Międzynarodówki socjalistyczno-komunistyczne eksploatujące sprawę robotniczą*, red. H. Glass, Katowice 1938, s. 50 i n.; *Międzynarodówki socjalistyczno-komunistyczne eksploatujące sprawę robotniczą*, „Prawda o Komunizmie” 1938, z. 4–5, s. 104–109, 116–127; *Organizacja sekcji Kominternu, czyli organizacja partii komunistycznej* [schemat], „Walka z Bolszewizmem” 1929, z. 18, s. 15; *Strategia*

Pierwszym elementem tych publikacji, w ogóle akcji propagandowo-informacyjnej prowadzonej przez społeczne inicjatywy, było dowiedzenie, a następnie, przez upowszechnienie własnych ustaleń, uświadomienie społeczeństwa, że akcja komunistyczna w Polsce nie tylko jest przejawem działalności grupy osób o radykalnych poglądach społeczno-politycznych i gospodarczych, ale że stanowi też część wielkiej gry, jaką za pośrednictwem stworzonej przez siebie międzynarodówki, w imię własnych partykularnych i imperialnych celów, prowadzi sowiecka Rosja oraz jej przywódcy. W rezultacie na łamach ówczesnej polskiej literatury politologicznej, traktującej o problematyce komunistycznej, analizującej rolę i znaczenie Kominternu, podkreślano że jest to międzynarodowa organizacja „rządzona z Moskwy i przez Moskwę, zasilana miliardowymi sumami”⁷. Opinię taką wyrażał m.in. profesor Stanisław Grabski z Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. W artykule opublikowanym na łamach „Walki z Bolszewizmem” – pisma redagowanego i wydawanego przez Centralne Porozumienie Organizacji Współdziałających w Zwalczaniu Komunizmu – dowodził: „Bo naprawdę III Międzynaródka nie jest zrzeszeniem międzynarodowych partij komunistycznych różnych krajów, lecz siecią spisku międzynarodowego bolszewików rosyjskich”⁸. Sugerował, że międzynarodówka ta nie jest tworem w żadnym stopniu samodzielny, a wręcz przeciwnie, stanowi bezwzględnie posłuszne narzędzie wykonawcze Kremla. Także Henryk Glass, jeden z twórców i liderów Centralnego Porozumienia, prywatnie zięć Grabskiego, wielokrotnie dowodził, że Komintern jest obok Narkomindielu jednym z elementów sowieckiej polityki zewnętrznej, a wszelkie jego działania stanowią jedność z aktywnością podejmowaną przez władze ZSRS⁹. Według niego

---

i taktyka Kominternu, „Walka z Bolszewizmem” 1929, z. 20, s. 81–84; *Rewolucyjne rezerwy Kominternu*, „Walka z Bolszewizmem” 1930, z. 28, s. 81–90; *Schemat organizacji Kominternu*, „Prawda o Komunizmie” 1937, z. 2, s. 43; *Nowa taktyka Kominternu*, „Prawda o Komunizmie” 1938, z. 3, s. 70–73; H. Glass, *Obrona Polski przed bolszewizmem*, Płock 1928, s. 6–8; J. Chrzciciel, *Bolszewizm jako zagłada wszelkich zdobyczy kulturalnych i co się właściwie kryje pod jego potworną maską. Studium prowadzone na miejscu w Rosji w czasie od początku rewolucji do lipca 1920 r.*, Kraków 1920, s. 81–86; K. Sacewicz, *Komunizm i antykomunizm...*, s. 86–87.

⁷ A. Dębiec, *Komunizm bankrutuje*, b.m.w., 1937, s. 49; *ZSRR jest podstawą i centralą akcji wywrotowej komunistów w innych państwach*, „Prawda o Komunizmie” 1937, z. 10, s. 298–305.

⁸ S. Grabski, *Komintern*, „Walka z Bolszewizmem” 1927, z. 1, s. 9.

⁹ Zob. H. Glass, *Obrona...*, s. 3–4; *Międzynaródki socjalistyczno-komunistyczne...*, s. 68. Stanowisko Glassa było akceptowane przez publicystykę bliskiego mu ruchu narodowego. Także prasa PPS, co było wydarzeniem bardziej oryginalnym, podawała tożsame oceny odnoszące się do roli i znaczenia Kominternu. Nie oznaczało to jednak, że bazowano na piśmiennictwie Porozumienia, ale wskazywało raczej na to, że oceny reprezentowane na przykład w „Walce z Bolszewizmem” nie były tylko poglądami prawicy, że niepodległościowa lewica również krytycznie oceniała III Międzynaródkę Komunistyczną jako „organ państwowej polityki rosyjskich sowietów”; *Komuniści a my. Komunistyczne manewry taktyczne – W kwestyi naszych zadań organizacyjnych*, „Naprzód”, 6 XI 1921. O Kominternie jako sowieckim instrumencie politycznym pisano także w artykule: *Nowy kryzys w Komunistycznej Partji... (Dokończenie)*,

rzeczony podporządkowanie było konsekwencją tego, że Komintern miał cele wyłącznie rewolucyjne, tj. zmierzające do narzucenia dyktatury całemu światu, a identyczne głosiło oraz systematycznie realizowało państwo sowieckie¹⁰.

Pobieżna chociażby analiza tylko zapisów programowych i statutowych Kominternu dowodzi, że Glass nie mylił się w tej materii. Według programu Kominternu przyjętego w 1928 r. na VI Kongresie nazwany on został „międzynarodową organizacją klasy robotniczej, będącą ucieleśnieniem prawdziwej jedności rewolucyjnych robotników całego świata”, która jednocześnie „otwarcie występuje jako organizator międzynarodowej rewolucji proletariatu”. Jego program przedstawiano jako strategię „walki o światową dyktaturę proletariatu, [...] walki o światowy komunizm”¹¹. Tożsamy pogląd wyrażał również oficjalny organ prasowy Kominternu „Inprecor”. Czytamy w nim:

Międzynarodówka komunistyczna zwalcza wszelki wpływ burżuazji na proletariata, walczy ona przeciwko religii, przeciwko wszelkiej innej filozofii niż marksizm, przeciwko doktrynom głoszącym przymierze między kapitałem i pracą, przeciwko oportunistom, a przede wszystkim głosi bezwzględną walkę klas¹².

Identyczne wizje ideowe oraz założenia programowe reprezentowała RKP(b), a następnie WKP(b). Dla tych partii walka o dyktaturę proletariatu,

---

„Robotnik”, 22 X 1925. Czytamy w nim: „[...] komuniści polscy są po prostu niewolnikami Moskwy, która ich przepędza z Komitetów, albo trzyma na zesłaniu! Nawiasowo dodamy, że to „zatrzymanie” Domskiego w Moskwie świadczy [o tym], do jakiego stopnia Komintern jest tylko jedną z instytucji sowieckich. Tylko bowiem władza sowiecka może kogoś zatrzymać w Moskwie!”. Szerzej zob. *Nowy kryzys w Komunistycznej Partji Polski*, „Robotnik”, 21 X 1925; *Zatarg Kominternu z Komunistyczną Partją Polski*, „Naprzód”, 18 II 1927; *Komunizm polski przed sądem „Kominternu”*. *Walki wewnętrzne*, „Robotnik”, 13 IX 1928; *PPS a komuniści. Uchwała jednomyślna XXI Kongresu*, „Robotnik”, 7 XI 1928; zob. także *Polska Partia Socjalistyczna wobec Komunistycznej...*, s. 100–103, 190–197, 219–220, 260–262, 265–266. Dopełnieniem faktycznego oblicza komunistycznej międzynarodówki był fakt, iż ta stanowiła instrument pracy sowieckich służb specjalnych zob. W.I. Pjatnickij, *Osip Pjatnickij i Komintern na biesach historii*, red. A.E. Taras, Minsk–Charwest 2004, s. 297–340; I. Linder, S. Czyrkin, *Krasnaja pautina. Tajny razwiedki Kominternu 1919–1943*, Moskwa 2005, *passim*.

¹⁰ *Międzynarodówki socjalistyczno-komunistyczne...*, s. 25. Na temat postrzegania idei komunistycznej rewolucji oraz dyktatury proletariatu przez Centralne Porozumienie zob. K. Sacewicz, *Rewolucja komunistyczna i dyktatura proletariatu w świetle publikacji Centralnego Porozumienia Organizacji Współdziałających w Zwalczaniu Komunizmu – zarys problemu*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2017, nr 31, s. 65–84.

¹¹ *Program i statut Międzynarodówki Komunistycznej*, Moskwa 1929, s. 6, 7, 9; *Stenograficzkeskij otcziet VI Kongressa Kominternu*, t. 6: *Tezisy, rezolucji, postanowienija, wozzwanija*, Moskwa–Leningrad 1929, s. 8–9

¹² „Inprecor”, 13 X 1924. Zob. też *Międzynarodówka Komunistyczna. Statut i rezolucje uchwalone na II Kongresie Międzynarodówki Komunistycznej (19-go lipca–7-go sierpnia 1920 r.)*, Warszawa 1921, s. 8–22; *Kommunističeskij Internacjonal w dokumentach. Reszenija, tezisy i wozzwapija kongressow Kominternu i plenumow IKKI 1919–1932*, Moskwa 1933, s. 89–100.

a w konsekwencji o światowy komunizm była celem nadrzędnym i niezbywalnym¹³. Potwierdzają to również słowa Wacława Komornickiego, który w rozprawie *Nowy ustrój państwowy Związku Sowieckiego* z 1938 r. pisał:

Istotą komunizmu jest jego doktryna społeczno-gospodarcza, ściśle: idea przewrotu społecznego. Wszystko inne posiada dla komunistów znaczenie względne, ani forma polityczna, ani kwestia narodowościowa nie stanowi w myśl doktryny komunistycznej istoty współżycia społecznego¹⁴.

W konsekwencji III Międzynarodówka postrzegana była jako pas transmisyjny zewnętrznej polityki Rosji bolszewickiej, a następnie ZSRS. Według Agencji Prasowej Antykomunistycznej Komintern był całkowicie wprzęgnięty w proces realizacji wojenno-zaborczych celów Moskwy¹⁵. Antykomunistyczny dwutygodnik „Strażnica” postrzegał go jako „urząd” sowiecki ukierunkowany na realizację politycznych działań Moskwy podejmowanych w celu wywołania „wszelkich fermentów i niepokojów w poszczególnych państwach”¹⁶. Zdanie to podzielało tak Centralne Porozumienie Antykomunistyczne, jak i niezależni publicyści polityczni¹⁷. Stanowiska te nie były wyrazem politycznego zacietrzewienia wynikającego z własnego, subiektywnego wyobrażenia zagadnienia, ale oparte zostały na wnikliwej obserwacji działalności ruchu komunistycznego oraz na krytycznej analizie jego publicystyki i założeń programowo-ideowych. Potwierdzeniem słuszności tych sądów, formowanych w okresie międzywojennym przez polskich sowietologów i komunologów, stały się współczesne publikacje rosyjskich badaczy dziejów Kominternu, którzy uznają go za „sztab światowej rewolucji”¹⁸.

Zdaniem jednego z liderów Centralnego Porozumienia Antykomunistycznego Henryka Glassa, przy czym nie był to pogląd odosobniony w polskiej literaturze politologicznej, stan całkowitego podporządkowania międzynarodówki komunistycznej wobec władarzy Kremla w sposób jednoznaczny ujawniał się m.in. przez fakt organizowania tejże przez partię bolszewicką. Ta była nie tylko *spiritus movens* idei powstania III Międzynarodówki, ale stała się jej

¹³ Zob. N. Bucharin, *Program komunistów (bolszewików)*, Moskwa 1920, s. 12–52; *Program Komunistycznej Partji Rosji (bolszewików)*. Przyjęty na 8 zjeździe Partji 18–23 marca 1919, Kijów 1920, *passim*.

¹⁴ W. Komarnicki, *Nowy ustrój państwowy Związku Sowieckiego*, Wilno 1938, s. 30–31.

¹⁵ *Militaryzm... Sowiety a Polska*, „Agencja Prasowa Antykomunistyczna”, 25 I 1937.

¹⁶ *Akcja III Międzynarodówki dążąca do wywołania Rewolucji Wszechświatowej*, „Strażnica” (grudzień) 1932, nr 1.

¹⁷ Zob. też H. Glass, *Obrona Polski...*, s. 4; zob. także *Istnieje nie tylko jedność akcji, ale S.S.S.R. jest podstawą działania Międzynarodówki komunistycznej*, „Walka z Bolszewizmem” 1928, z. 14, s. 4; W. Studnicki, *System polityczny Europy a Polska*, Warszawa 1935, s. 194.

¹⁸ Zob. J.S. Drabkin, *Ideja mirowej rewolucji i jej transformacji* [w:] *Istorija kommunističeskowo internacjonalna 1919–1943. Dokumentelnyje oczierki*, Moskwa 2002, s. 32–36.

faktycznym ośrodkiem decyzyjnym. Potwierdzeniem tego stanu rzeczy, według Glassa, była również obecność tych samych osób zarówno we władzach partyjno-państwowych ZSRS jak i w kierownictwie Kominternu oraz fakt, że tezy i uchwały kolejnych odbywających się w Moskwie kongresów¹⁹ zawsze odzwierciedlały interesy i cele polityczne władz sowieckich. Glass charakteryzując stopień, zakres oraz formę podporządkowania Kominternu Moskwie, zwracał uwagę na to, że ten finansowany przez władze sowieckie wykonuje ich rozkazy jako „organizacja rewolucyjna na terenie innych państw”²⁰. Takie ujęcie roli i znaczenia międzynarodówki komunistycznej, według Słońskiego, pod którym to nazwiskiem ukrywał się Józef Mützenmacher²¹, dawało podstawy do zastosowania terminu Moskwiern²². Nie był to jedyny nowatorski sposób nazywania Kominternu dokonany na podstawie analizy jego działalności, jaki odnaleźć możemy na kartach polskiego piśmiennictwa antykomunistycznego. Znacznie dalej poszło Stowarzyszenie Samoobrona Społeczna, które uważało, że Komintern powinien być określany mianem „międzynarodówki morderców”²³.

Wyróżniającą się cechą różnych publikacji odnoszących się do problematyki działalności Kominternu była kwestia niebagatelizowania zagrożenia bezpieczeństwa Polski i w ogóle cywilizowanej Europy. Międzynarodówka Komunistyczna, na co zwracały uwagę naukowe oraz publicystyczne opracowania, prowadziła wielosektorową działalność. Tym samym niezbędnym było poznanie, przeanalizowanie i rozpowszechnienie wiedzy na temat jej struktury, w tym także funkcjonowania innych międzynarodówek założonych i *de facto* kierowanych przez władze ZSRS. Ich rozpoznanie dawało obraz faktycznego zakresu działalności moskiewskiej międzynarodówki²⁴. Do nich zaliczano: Komunistyczną Międzynarodówkę Młodzieży (KIM), Komunistyczną Międzynarodówkę Kobiet, Międzynarodówkę Kooperatyw, Czerwoną Międzynarodówkę Chłopską (Kriestintern), Czerwoną Międzynarodówkę Pomocy Rewolucjonistom (MOPR), Czerwoną Międzynarodówkę Sportową (Sportintern), Towa-

¹⁹ *Międzynarodówki socjalistyczno-komunistyczne...*, s. 25, 43–45, 77; H. Glass, *Obrona Polski...*, s. 3; *Vade-Mecum Antiboldchévique*, Genewa [1939], s. 19–22; J.B. Słoński, *Agentura Kominternu w Polsce*, Warszawa 1937, s. 12–20; A. Gryff-Keller, *Komunizm...*, s. 151–193.

²⁰ *Międzynarodówki socjalistyczno-komunistyczne...*, s. 45.

²¹ Zob. B. Gadowski, *Biografia agenta. Największy agent policji politycznej II RP. Józef-Josek Mützenmacher (1903–1947)*, Warszawa 2009, s. 179.

²² J.B. Słoński, *Agentura...*, s. 25. Tożsamy pogląd wyrażał Władysław Studnicki pisząc: „Komintern jest organem, którym posługuje się polityka sowiecka nie tylko do celów rewolucji światowej, ale i do celów państwowych rosyjskich. Członkowie partii komunistycznych wszystkich krajów obowiązani są uważać Rosję sowiecką za swą ojczyznę, pracować dla jej wywiadu, tj. uprawiać szpiegostwo polityczne i wojskowe”, zob. *idem*, *System polityczny...*, s. 194.

²³ *Międzynarodówka morderców*, „Agencja Prasowa Antykomunistyczna”, 2 IX 1938, nr 36.

²⁴ *Vade-Mecum...*, s. 14–18. Zob. też W. Studnicki, *System polityczny...*, s. 192–193.

rzystwo dla Stosunków Kulturalnych z Zachodem (WOKS), Międzynarodówkę Pracowników Oświaty, Ligę Antykolonialną i Antyimperialistyczną, Międzynarodówkę Czerwonych Kombatantów²⁵.

Realna siła Kominternu opierała się nie tylko na wsparciu ZSRS, ale określały ją też możliwości skutecznego działania jego krajowych sekcji, tj. kompartii. Te funkcjonując w poszczególnych państwach były organizacyjnym, personalnym i ideologicznym narzędziem wykonawczym poleceń Komitetu Wykonawczego Międzynarodówki Komunistycznej (IKKI), a z racji jego całkowitego podporządkowania władzom WKP(b) oraz państwa sowieckiego, partie te działały w imię interesów Kremla. Na ten aspekt baczną uwagę zwracała polska literatura sowietologiczna i komunologiczna. Między innymi Władysław Studnicki w swojej rozprawie *System polityczny Europy a Polska* podkreślał, że choć teoretycznie wszystkie kompartie są sobie równe i *de iure* podlegają rozkazodawstwu kierownictwa Kominternu, to *de facto* wygląda to całkowicie inaczej. Faktycznym decydem i rozkazodawcą są bowiem partie sowieckie – najpierw RKP(b), a następnie WKP(b)²⁶ – wobec których rola i znaczenie innych krajowych sekcji jest typowo wykonawcza, żeby nie powiedzieć służebna.

Zrozumienie tego czym był Komintern, jak działał, w imię jakich oraz czyich racji, najczęściej było możliwe dzięki przeanalizowaniu i poznaniu działalności partii komunistycznych oraz kryptokomunistycznych operujących na terytorium II Rzeczypospolitej. Ówcześni obserwatorzy i analitycy ruchu komunistycznego podkreślali, że system powstały w Rosji pod rządami bolszewików, którego jednym z elementów i sztandarowych symboli był Komintern, to system rządów „partokratycznych” – „przemysłany i zastosowany przez bolszewików w celu przeprowadzenia rewolucji socjalnej”, w którym to „partia nie tylko rządzi, ale także zasadniczo wyłącznie, absolutnie, nieograniczenie, z zaprzeczeniem wszelkim innym partiom prawa nie tylko [do] działania, współdziałania i przeciwdziałania, lecz nawet jawnego istnienia”²⁷. Tym samym

²⁵ Zob. A. Strapiński, *Wywrotowe partje polityczne*, Warszawa 1933, s. 22–30; H. Glass, *Obrońca Polski...*, s. 6–9; A. Gryff-Keller, *Komunizm...*, s. 218–275; *Czerwona międzynarodówka komunistycznych związków zawodowych (Profintern)*, „Walka z Bolszewizmem” 1928, z. 15, s. 19–30; *Ofensywa Kominternu na młodzież*, „Prawda o Komunizmie” 1937, z. 6, s. 179–185; *Czerwona Pomoc (M.O.P.R.)*, „Prawda o Komunizmie” 1938, z. 6–7, s. 191–198; *Rola kobiety w planach Kominternu*, „Prawda o Komunizmie” 1938/1939, z. 8, s. 240–242; H. Glass, *Zamach bolszewizmu na młodzież. Dokumenty*, Warszawa–Płock 1927, s. 81–97.

²⁶ W. Studnicki, *System polityczny...*, s. 193. Zob. też *Politbiuro, Komintern i rząd S.S.S.R.*, „Walka z Bolszewizmem” 1928, z. 13, s. 32. Stanisław Grabski podkreślając wpływy rosyjskich bolszewików w Kominternie, a przede wszystkim ich nadrzędność wobec międzynarodówki, stosował nazwę „moskiewski Komintern sekty bolszewickiej”. Zob. S. Grabski, *Rzym czy Moskwa*, Poznań–Warszawa–Wilno–Lublin 1927, s. 144.

²⁷ K. Srokowski, *Elita bolszewicka* [w:] *W obronie niepodległości. Antykomunizm w II Rzeczypospolitej*, red. J. Kłockowski, F. Musiał, Kraków 2009, s. 125.

droga do poznania komunistycznej międzynarodówki wiodła przez krytyczną analizę myśli programowej oraz wymiernej działalności jej sekcji, tj. kompartii. W II Rzeczypospolitej oznaczało to przeanalizowanie funkcjonujących tzw. polskich organizacji komunistycznych i kryptokomunistycznych na czele z KPRP-KPP, KPZB, KPZU i NPCh, ZLCh „Samopomoc”. Oczywiście z racji swojej pozycji w ruchu komunistycznym najczęściej opisywana lub wymieniana była KPRP-KPP.

Partia ta już w lutym 1921 r. (jeszcze jako KPRP) podczas II Konferencji Partyjnej²⁸ podjęła uchwałę o przyjęciu tzw. 21 tez Zinowiewa-Apfelbauma, czyli wymogów przystąpienia oraz funkcjonowania organizacji komunistycznej w strukturach III Międzynarodówki Komunistycznej²⁹. Faktycznie były one zbiorem zasad określających zależność krajowych komunistów *via* Komintern od Kremla³⁰. Zagadnienie to regulowały także zapisy statutu międzynarodówki, w którym stwierdzano:

3) Członkiem komunistycznej partii i Międzynarodówki Komunistycznej może być każdy, kto uznaje program i statuty odnośnej partii komunistycznej i Międzynarodówki Komunistycznej, [...] podporządkowuje się wszystkim decyzjom partii i Międzynarodówki Komunistycznej i regularnie płaci składki członkowskie [...]. 5) Komunistyczna Międzynarodówka i jej sekcje oparte są na zasadach centralizmu demokratycznego, którego istotę stanowią [...] obowiązkowość decyzji wyższych ciał partyjnych dla niższych, surowa dyscyplina partyjna i bezzwłoczne wypełnianie uchwał Międzynarodówki Komunistycznej, jej organów oraz kierowniczych instancji partyjnych.

Statut – w punktach 13 i 14 – podkreślał że „Uchwały KW MK są obowiązujące dla wszystkich sekcji Międzynarodówki Komunistycznej i powinny być niezwłocznie wprowadzane w życie”, jak również, że:

Centralne Komitety oddzielnych sekcji Międzynarodówki Komunistycznej są odpowiedzialne przed swoimi zjazdami oraz przed KW MK. Ten ma prawo uchylać i zmieniać decyzje zarówno zjazdów sekcji, jak i komitetów centralnych.

Zgodnie ze statutem KW MK zatwierdzał programy poszczególnych sekcji, miał wyłączne prawo zwoływania zwyczajnych, jak i nadzwyczajnych zjazdów

²⁸ Zob. *KPP. Uchwały i rezolucje*, t. 1: *I-II Zjazd (1918–1923)*, oprac. F. Kalicka, S. Zachariasz, Warszawa 1954, s. 126.

²⁹ Faktycznie KPRP już w lipcu 1919 r., na podstawie decyzji swojego KC, wstąpiła do Kominternu. Była przy tym, obok włoskich socjalistów lewego skrzydła, szwedzkich socjaldemokratów, norweskiej i bułgarskiej organizacji socjaldemokratycznej jedną z pierwszych kompartii w składzie Kominternu. Zob. A. Gryff-Keller, *Komunizm...*, s. 155–156; W. Studnicki, *System polityczny...*, s. 194.

³⁰ Na temat podporządkowania Kominternu kierownictwu WKP(b) i w ogóle władzom sowieckim zwracała uwagę polska literatura antykomunistyczna zob. *Politbiuro, Komintern i rząd S.S.S.R.*, „Walka z Bolszewizmem” 1928, z. 13, s. 32.

kompartii, które to obowiązane były wypełniać wszystkie polecenia oraz dyrektywy władz Kominternu. Punkt 22 statutu dawał KW MK możliwość kierowania do poszczególnych sekcji swoich pełnomocników oraz instruktorów, w celach nadzoru wykonywania uchwał kongresów Kominternu, przy czym odpowiadali oni tylko i wyłącznie przed KW. Ponadto według zapisów statutowych – punkt 36 – kompartie miały być przygotowane do przejścia w każdej chwili do formuły pracy nielegalnej³¹.

Dopełnieniem statutu były znane i obszernie opisywane oraz analizowane w polskim piśmiennictwie antykomunistycznym lat międzywojennych wspomniane tezy Apfelbauma-Zinowiewa. Zakładały one:

1) całkowite podporządkowanie partii wszelkiej akcji agitacyjno-informacyjnej, programowi i uchwałom Kominternu, nadanie jej charakteru istotnie komunistycznego wyrażającego się w propagowaniu dyktatury proletariatu, przy jednoczesnym zwalczaniu burżuazji „i jej współpracowników – reformistów”,

2) bezwzględne usuwanie tychże reformistów oraz centrowców ze wszystkich stanowisk w ruchu robotniczym, a następnie zastępowanie ich „wypróbowanymi komunistami”,

3) równoległe tworzenie organizacji legalnych i nielegalnych, „które by w momencie decydującym dopomogły partii do spełnienia jej obowiązku wobec rewolucji”,

4) prowadzenie energicznej propagandy komunistycznej w wojsku,

5) organizowanie tożsamej akcji na wsi – propaganda komunistyczna na wsi,

6) walkę z „socjal-patriotyzmem” oraz „socjal-pacyfizmem”,

7) całkowite odrzucenie przez kompartie jakiegokolwiek koncepcji politycznej reprezentowanej przez siły centrowe i tym samym usilne wspieranie działań na rzecz jednolitej akcji komunistycznej,

8) prowadzenie akcji antykolonialnej,

9) zwalczanie „socjal-patriotów” w ruchu związkowym, przejmowanie kontroli nad istniejącymi związkami zawodowymi lub też tworzenie nowych grup komunistycznych,

³¹ Zob. też *Międzynarodówka Komunistyczna. Statut i rezolucje uchwalone na II Kongresie (19 VII–7 VIII 1920)*, Moskwa–Kijów–Mińsk 1921, s. 22–31; *Międzynarodówka Komunistyczna. Statut...*, [Warszawa 1921], s. 3–7; *Program i statut Międzynarodówki...*, s. 139, 140, 143, 145, 146, 149; *Kommunističeskij Internacjonal w dokumentach...*, s. 47–51; *Programma i ustav Kommunističeskogo Internacjonała. Prināta na 46-m zasedanii VI Kongressa Kommunističeskogo Internacjonała 1 sentābrā 1928 g.*, Moskwa 1934, s. 101, 102, 105, 106–107, 109; *Programma i ustav Kommunističeskogo Internacjonała*, Moskwa 1937, s. 72–78; *Stenograficzeskij otcziet VI Kongressa...*, s. 162–167; *Constitution and Rules of the Communist International*, http://ciml.250x.com/archive/comintern/statute_comintern.html [dostęp 12 X 2015 r.]; A. Gryff-Keller, *Komunizm...*, s. 194–207; H. Glass, *Statut. KPP agenturą Moskwy*, „Walka z Bolszewizmem” 1929, z. 18, s. 14; *idem*, *Statut Kominternu. K.P.P. jest agenturą czerwonej Moskwy*, „Prawda o Komunizmie” 1937, z. 6, s. 207; *idem*, *III-cia Międzynarodówka*, „Prawda o Komunizmie” 1938, z. 4–5, s. 125–126; S. Jankowski, *Metody ekspansji...*, s. 122–124.

10) prowadzenie „zaciętej walki” z Międzynarodówką Zawodową z siedzibą w Amsterdamie,

11) nadanie czystokomunistycznego charakteru swoim frakcjom parlamentarnym, m.in. przez rugowanie z ich składu żywiołów ugodowych,

12) funkcjonowanie kompartii wg zasad demokratycznego centralizmu,

13) systematyczne oczyszczanie swoich szeregów z „żywiołów drobno-mieszczkańskich”,

14) bezapelacyjne wspieranie wszystkich republik sowieckich, przy jednoczesnym podejmowaniu wszelkich działań wobec „sił kontrrewolucyjnych”,

15) uzgadnianie własnych programów partyjnych z władzami III Międzynarodówki,

16) uznawanie i wykonywanie wszystkich uchwał kongresów Kominternu oraz postanowień Komitetu Wykonawczego Międzynarodówki,

17) wraz z przynależnością do MK przekształcenie się każdej kompartii w sekcję Kominternu,

18) obowiązek publikowania w prasie partyjnej wytycznych, odezw, w ogóle dokumentów Kominternu,

19) zorganizowanie specjalnych kongresów partyjnych w celu przedstawienia działaczom krajowym warunków przynależności do międzynarodówki, jak również zapoznania ich z uchwałami jej II Kongresu,

20) dominację komunistów (przynajmniej 2/3 ogółu członków) w partiach pragnących przystąpić do Kominternu, a które nie były jeszcze w pełni skomunizowane,

21) wyrzucenie ze struktur organizacyjnych wszystkich, którzy kwestionują lub też odrzucają warunki i tezy uczestnictwa w międzynarodówce³².

Zapisy statutowe, kominternowskie rezolucje, jak również wytyczne zawarte w „tezach Zinowiewa” – określanych przez polskie piśmiennictwo antykomunistyczne mianem „regulaminu zależności od Kominternu”³³ – ujawniały

³² Zob. K. Sacewicz, *Komunizm i antykomunizm...*, s. 90–92; *Komunizm wobec parlamentaryzmu. Przyczynki i dokumenty do dziejów komunizmu międzynarodowego i polskiego*, oprac. A. Bełcikowska, Warszawa [1922], s. 6–7; *Międzynarodówka Komunistyczna. Statut...*, s. 23–28; *Kommunističeskij Internacjonal...*, s. 100–104; A. Gryff-Keller, *Komunizm...*, s. 161; J. Bach, *Zarys historyczny i obecna działalność Komunistycznej Partji Polski*, „Biuletyn Instytutu Naukowego Badania Komunizmu” 1932, z. 3 [dodatek], s. 6–7; A. Bełcikowska, *Stronnictwa i związki polityczne w Polsce. Charakterystyki, dane historyczne, programy, rezolucje, organizacje partyjne, prasa, przywódcy*, Warszawa 1925, s. 399–400; S. Jankowski, *Metody ekspansji...*, s. 125–129; *Dokumenty z historii III Międzynarodówki Komunistycznej*, z. 2, Warszawa 1962, s. 280 i n.; *Międzynarodowy ruch robotniczy w świetle dokumentów 1918–1943*, red. A. Reiss, J. Teleszyński, Warszawa 1981, s. 59–69, 79–90; M. Leczyk, *Zarys historii III Międzynarodówki 1919–1943*, Warszawa 1971, s. 36–37; AAN, 9/1188, O ruchu socjalistycznym w ogóle. Organizacje komunistyczne, [1930 r.], k. 15–17. Zob. też: *ibidem*, 9/1189, Zarys historyczny i obecna działalność KPP, [1933 r.], k. 3.

³³ *Regulamin zależności od Kominternu*, „Walka z Bolszewizmem” 1928, z. 3, s. 18–22.

nie tylko to, czym były kompartie, ale także dawały odpowiedź na pytanie – czym była III Międzynarodówka Komunistyczna. Zdaniem ówczesnych obserwatorów ruchu komunistycznego, w tym Alicji Bełcikowskiej, Romana Kellera i przede wszystkim Henryka Glassa, stanowiły jednoznaczny dowód na to, że w przypadku KPRP-KPP mamy do czynienia z działającą na ziemiach polskich sowiecką agenturą kierowaną, kontrolowaną, finansowaną i instruowaną m.in. za pośrednictwem Kominternu³⁴. Oceniając przyjęcie przez KPRP „21 tez” Centralne Porozumienie Antykomunistyczne stwierdzało, że jest to wystarczająca podstawa, aby uznać ją „za partję niepolską i partję zdrady”, a jej działaczy za agentów „obcej potęgi w naszym organizmie narodowym”³⁵. W 1929 r. na łamach „Walki z Bolszewizmem”, organu prasowego Porozumienia, jego lider Henryk Glass podkreślał, że w przypadku działalności kompartii w Polsce nie ma żadnej wzniosłej ideologii, a tylko „płatni agenci, szpiedzy, agitatorowie bolszewickiej Moskwy – i okłamana, stale i z perfidją oszukiwana masa robotnicza”³⁶. Stanowisko to nie było odosobnione w międzywojennym polskim piśmiennictwie politologicznym³⁷. W 1927 r. Stanisław Grabski w pracy *Rzym czy Moskwa* jakiegokolwiek współdziałanie z „sektą bolszewicką, z agentami Kominternu” uznawał za zdradę stanu³⁸.

Zarzuty o działania na rzecz obcego i wrogiego państwa nie były publicystycznym wymysłem, ale odzwierciedleniem faktów. W październiku 1928 r. na łamach centralnego organu prasowego Międzynarodówki Komunistycznej Bucharin, w artykule omawiającym nowe zadania stojące przed partią w związku z postanowieniami VI Kongresu Kominternu, wychwalał i wymieniając dotychczasowe dokonania kompartii w Polsce, niejako potwierdził jej wywrotowy i antypaństwowy charakter oraz pełną dyspozycyjność wobec kominternowskich nakazów³⁹. Te aspekty działalności komunistycznej międzynarodówki uwidaczniały nie tylko publikacje społecznych instytucji antykomunistycznych, ale także, oparte zarówno na analizach oficjalnego piśmiennictwa sowieckiego

³⁴ Zob. K. Sacewicz, *Komunizm i antykomunizm...*, s. 93–94.

³⁵ H. Glass, *Obrona Polski...*, s. 10, 26. Zob. także *Związek Socjalistycznych Sowietkich Republik i Międzynarodówka Komunistyczna prowadzą wojnę zaczepną przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej*, „Walka z Bolszewizmem” 1928, z. 14, s. 10. Krytycznie o „21 tezach” pisała m.in. prasa socjalistyczna zob. np. *Jaczejki*, „Robotnik”, 11 VI 1921, nr 153; *Polska Partia Socjalistyczna wobec Komunistycznej...*, s. 77.

³⁶ H. Glass, *Statut. KPP...*, s. 13, 16. Zob. też *idem*, *Statut Kominternu...*, s. 209; S. Jankowski, *Metody ekspansji...*, s. 124.

³⁷ K. Sacewicz, *Komunizm i antykomunizm...*, s. 58 i n.

³⁸ S. Grabski, *Rzym czy...*, s. 142.

³⁹ *Kompartje Polski pieried nowymi zadaczami*, „Komunistycznyj Internacjonal”, 16 X 1928. Zob. K. Trembicka, *Komunistyczny model bezpieczeństwa państwa (1918–1938)* [w:] *Świat wokół Rzeczypospolitej. Problematyka zagraniczna w polskiej myśli politycznej w pierwszej połowie XX wieku*, red. W. Paruch, K. Trembicka, Lublin 2007, s. 467–482. Zob. też J. Bach, *Zarys historyczny...*, s. 8.

oraz na informacjach konfidenancyjnych, opracowania wyspecjalizowanych agend państwowych⁴⁰.

Polskie piśmiennictwo polityczne, analizując zagadnienie istnienia oraz wielosektorowej aktywności Kominternu, dostrzegało nie tylko tematykę jego założeń ideowo-programowych, struktury i organizacyjnych powiązań bądź zależności, ale koncentrowało się także na wymiernych formach i efektach jego działalności. Ta, o czym już wspomiano, była różnorodna i wielokierunkowa, niemniej pewne sfery życia społeczno-politycznego oraz gospodarczego znajdowały się pod szczególnym nadzorem komunistów. Do nich bez wątpienia należała kwestia właściwego ukształtowania młodych pokoleń. Na tym kierunku działalność młodzieżówek komunistycznych wspierała i inicjowała Komunistyczna Międzynarodówka Młodzieży⁴¹.

Obserwacje aktywności kompartii w tej sferze w sposób naturalny prowadziły do formowania się w społeczeństwie inicjatyw obronnych. Te przede wszystkim miały charakter akcji uświadamiających i informacyjnych, głównie prowadzonych w formie publicystycznej, aczkolwiek agitacja uliczna oraz propaganda szeptana odgrywały nie mniejszą rolę. Publicystyka koncentrowała się w znacznej mierze na uzmysłowieniu opinii publicznej, że choć działalność kompartii wśród młodzieży prowadzona jest pod różnymi szyldami, to zawsze realizowane są wytyczne Kominternu, który – według Henryka Glassa, autora opartej na analizie komunistycznych dokumentów pracy *Zamach bolszewizmu na młodzież* z 1927 r. – w tej materii stawiać miał dwa zasadnicze cele. Pierwszy polegać miał na propagowaniu w środowiskach „życia umysłowego narodów cywilizowanych” prądów komunistyczno-bolszewickich, wykształceniu postaw bierności wobec groźby zrewolucjonizowania kraju⁴². Drugi – na oddziaływaniu na młode pokolenia przez wykorzystanie kół nauczycielskich. Według Centralnego Porozumienia w celu ich osiągnięcia komunistyczna międzynarodówka posługiwać miała się mozaiką różnych, oficjalnie niezależnych, jednak w praktyce w pełni podporządkowanych grup, organizacji czy też stowarzyszeń. Do tych zaliczano: WOKS – Towarzystwo dla Utrzymania Stosunków Kulturalnych z Zagranicą, MOPR – Międzynarodową Organizację Pomocy Rewolucjonistom, towarzystwa przyjaciół Rosji Sowieckiej, międzynarodową konferencję rewolucyjnych pisarzy proletariackich, międzynarodówkę wolno-

⁴⁰ K. Sacewicz, *Komunizm i antykomunizm...*, s. 289–303, 333–349; *idem*, *Ruch komunistyczny na ziemiach polskich w latach 1918–1923 w świetle materiałów operacyjnych i opracowań agend Ministerstwa Spraw Wewnętrznych II RP*, „Echa Przeszłości” 2012, t. 13, s. 253–278; *Organizacja i działalność ruchu komunistycznego w Polsce w latach 1918–1925 w świetle raportu Wydziału Bezpieczeństwa Ministerstwa Spraw Wewnętrznych*, oprac. K. Sacewicz, „Echa Przeszłości” 2009, t. 10, s. 367–393.

⁴¹ Szerzej zob. H. Glass, *Zamach bolszewizmu...*, *passim*; J.B. Słoński, *Komintern atakuje młodzież! Ratujmy zagrożone pozycje!*, Warszawa 1937.

⁴² H. Glass, *Zamach bolszewizmu...*, s. 41–64, 85–100.

myślicieli, robotniczą federację esperantystów, RUP – Wszechświatowe Zrzeszenie Pokoju, wszelkie ligi antyfaszystowskie, antykolonialne czy antyimperialistyczne, komitety międzynarodowe, jak m.in. Hands of China czy Hands of Russia. Na terenie nauczycielskim Komintern swoje wpływy realizował m.in. przez Międzynarodówkę Pracowników Oświatowych (ITE), na co również zwracały uwagę publikacje polskich społecznych ośrodków antykomunistycznych z Centralnym Porozumieniem Antykomunistycznym i Instytutem Naukowym Badania Komunizmu na czele⁴³.

Rozważania poświęcone Kominternowi w sposób logiczny prowadziły do zagadnienia określenia nie tylko form i metod przeciwdziałania skutkom jego działalności, co do pójścia dalej i znalezienia narzędzia umożliwiającego całkowitą i trwałą jego eliminację. W większości dotyczyły one problemu zwalczania krajowych sekcji komunistycznych⁴⁴, ale pojawiały się szersze, ponadkrajowe inicjatywy, które uderzały bezpośrednio w Komintern. Taką inicjatywą, silnie propagowaną w polskiej międzywojennej literaturze antykomunistycznej, była m.in. Entente Internationale contre la IIIe Internationale, której koncepcje skutecznego likwidowania wpływów komunistycznej międzynarodówki, zawarte w formule przeciwkomunistycznej ustawy, nie tylko opisywał, ale wręcz propagował Henryk Glass. Dowiadujemy się m.in., że prawo umożliwiająca skuteczną walkę z Kominternem winno:

1) Karać zbrodnie i przestępstwa przeciwko własnemu i innemu państwu, jak również zbrodnie i przestępstwa popełnione zagranicą przeciw Państwu Polskiemu. 2) Nie ograniczać kar do czynów popełnionych publicznie. 3) Karać nie tylko samo przestępstwo, ale i jego usiłowanie, a nawet przygotowanie. 4) Wyłączyć sprawy komunistyczne z kompetencji sądów przysięgłych. 5) Uznać za niedopuszczalne piastowanie mandatu funkcjonariusza publicznego, urzędnika, radnego, posła, a nawet pracownika instytucji użyteczności publicznej czy fabryki pracującej dla Państwa, a w szczególności dla wojska, ze stanowiskiem członka lub zwolennika ugrupowania komunistycznego. Uznać za niedopuszczalne wystawianie jakichkolwiek list wyborczych przez jawne lub zamaskowane ugrupowania komunistyczne. 6) Ze względu na zbrodniczy charakter działalności Kominternu i jego metody, każde ugrupowanie znajdujące się z nim w kontakcie organizacyjnym winno być uważane za nielegalne⁴⁵.

Jednocześnie Porozumienie stwierdzało m.in., że uznawanie „przestępców komunistycznych” za represjonowanych politycznie jest całkowicie nieuzasadnione⁴⁶. Wyjaśniając swoje stanowisko w tej kwestii przypominano, że celem

⁴³ *Wpływy Kominternu wśród nauczycieli*, „Prawda o Komunizmie” 1937, z. 8, s. 243–245; H. Glass, *Wpływy kominternu wśród nauczycieli. Materiały oświecające cele i taktykę komunistów w Związku Nauczycielstwa Polskiego*, Warszawa 1938, s. 11–13, 15–16, 17–27; S. Wyszynski, *Inteligenca w straży przedniej komunizmu*, Katowice [1938], s. 64–84.

⁴⁴ K. Sacewicz, *Komunizm i antykomunizm...*, s. 108–155.

⁴⁵ *Ustawa antykomunistyczna*, „Walka z Bolszewizmem” 1929, z. 18, s. 12.

⁴⁶ *Kto żąda ustawy antykomunistycznej?*, „Walka z Bolszewizmem” 1929, z. 19, s. 34.

komunistów nie jest jedynie zmiana istniejącego ustroju polityczno-prawnego, ale całkowita dewastacja wszystkich instytucji oraz wzorców kulturowych. W związku z czym sankcje karne przewidziane w ustawie winny być surowe. Dopuszczano przy tym stosowanie kary śmierci dowodząc, że wszelka łagodność wobec „agentów Kominternu” jest nieuzasadnionym przejawem słabości państwa polskiego⁴⁷. Podobne stanowisko reprezentowali inni, niezwiązani z Centralnym Porozumieniem Antykomunistycznym, publicyści i znawcy problematyki komunistycznej, m.in. Józef Mützenmacher. Ten publikujący pod pseudonimem J.B. Słoński współpracownik INBK pisał, że jakakolwiek forma liberalizmu państwa w stosunku do wysłanników Kominternu, w ogóle wobec działalności komunistycznej, jest niczym innym, jak „wyrządzeniem niepowetowanej szkody własnemu narodowi i własnej ojczyźnie”, a z racji tego, że komunizm „jest jawną zdradą Polski”, bezkompromisowa i bezpardonowa walka, z zastosowaniem wszelkich dopuszczalnych środków, jest obowiązkiem każdego Polaka⁴⁸.

Ustalenia polskiego piśmiennictwa antykomunistycznego w kwestii roli i znaczenia Kominternu miały solidną podwalinę merytoryczną, której źródłem były nie tylko badania oraz ustalenia polskich ośrodków sowietologicznych, państwowych agend i służb z MSW na czele, ale także społecznych stowarzyszeń antykomunistycznych, spośród których największą rolę odgrywały wymieniane już w tekście Centralne Porozumienie oraz Instytut Naukowego Badania Komunizmu. Porozumienie posiadało m.in. wielosektorową, przedmiotową bazę informacyjną, którą stanowiły przede wszystkim materiały sowieckiej proweniencji, tj. prasa, broszury, odezwy, opracowania Kominternu oraz WKP(b). Docierano do nich przez ścisłą współpracę z polskim MSZ⁴⁹. Nie do przecenienia były również informacje, w tym materiały wydawnicze pozyskiwane na zasadzie wymiany dokonywanej z ponad dwudziestoma niepaństwowymi organizacjami antykomunistycznymi działającymi w Europie i Ameryce⁵⁰. Szczególnym źródłem wiedzy na temat antypaństwowej i wyrotowej aktywności komunistów byli wybitni komunolodzy. Do takich zaliczano m.in. redaktora wydawanego we Francji w latach 1926–1932 miesięcznika „La Vague Rouge” oraz autora licznych publikacji poświęconych międzynarodowemu komunizmowi prof. Gustava Gautherota⁵¹. Z kolei INBK posiadał naj-

⁴⁷ *Ustawa antykomunistyczna...*, s. 13.

⁴⁸ J.B. Słoński, *Agentura...*, s. 56.

⁴⁹ K. Sacewicz, *Komunizm i antykomunizm...*, s. 46.

⁵⁰ *Ibidem*, s. 46–47.

⁵¹ Gustave Gautherot (1880–1948) – historyk, dziennikarz, publicysta, polityk, a przede wszystkim antykomunista. W 1932 r. oraz 1933 r. wybrany na senatora. Funkcję tę pełnił do 1941 r. Autor licznych prac poświęconych tematyce rewolucji, komunizmu oraz bolszewizmu. Zob. m.in. G. Gautherot, *Le Monde communiste*, Paris 1925; *idem*, *Le bolchevisme aux colonies et l'impérialisme rouge*, Paris 1930. Z ramienia CPA osobiste kontakty z profesorem utrzymywali

większą w Europie bibliotekę publikacji komunistycznych i sowietologicznych, z której korzystały zagraniczne ośrodki zwalczające komunizm. Instytut kierowany przez ks. prałata Antoniego Kwiatkowskiego dysponował olbrzymim zapleczem informacyjnym, co z kolei rzutowało na charakter podejmowanych przez niego prac⁵². Zagadnienie Kominternu znajdowało się w centrum zainteresowań tych ośrodków.

Nie pomniejszając znaczenia wymienionych zagranicznych czynników koncentrujących się na walce z wywrotową działalnością powołanej przez bolszewików międzynarodówki, najważniejszym o niej źródłem informacji była, często wykorzystywana przez Porozumienie, powstała w 1924 r. w Genewie z inicjatywy adwokata Théodora Auberta, Entente Internationale contre la IIIe Internationale, czyli Międzynarodowa Koalicja do Walki z III Międzynarodówką⁵³. Organizacja ta, stojąc na stanowisku, że „współczesna cywilizacja i instytucje każdego kraju stają się celem stałych ataków ugrupowań wywrotowych”⁵⁴ kierowanych przez Komintern, stawiała sobie za cel zwalczanie tej działalności. To z kolei miało zostać osiągnięte poprzez: 1) dekonspirowanie wszelkich poczynań komunistów, 2) przeciwdziałanie oficjalnemu międzynarodowemu uznawaniu państwa sowieckiego, 3) utworzenie koalicji państw do walki z bolszewizmem, 4) podjęcie niezbędnych kroków na rzecz likwidacji Kominternu, 5) tępienie agentów bolszewickich na terytorium każdego państwa, 6) zrywanie oficjalnych stosunków dyplomatycznych z ZSRS przez państwa, które już takie stosunki utrzymują. Jak zauważał „Biuletyn Instytutu Naukowego Badania Komunizmu”, koalicja zakładała przede wszystkim demaskowanie wszelkiej aktywności zewnętrznej komunistów, a przy tym walkę ze społeczną biernością⁵⁵. W przeciwieństwie do III Międzynarodówki Komunistycznej Entente nie była centrum decyzyjnym, ale jedynie ośrodkiem informacyjnym. Podmioty ją współtworzące posiadały całkowitą niezależność działalności, a organizowane kongresy wydawały jedynie zalecenia nie zaś nakazy⁵⁶.

---

m.in. Henryk Glass oraz Elina Peplowska. Kierowany przez Gautherota miesięcznik otrzymywał od władz francuskich poufne biuletyny i kopie dokumentów charakteryzujących ruch komunistyczny we Francji oraz innych państwach; S. Jankowski, *Metody ekspansji...*, s. 9, 21.

⁵² K. Sacewicz, *Komunizm i antykomunizm...*, s. 28–41.

⁵³ Zob. *Międzynarodowa Koalicja do walki z III Międzynarodówką*, „Biuletyn Instytutu Naukowego Badania Komunizmu” 1931, z. 2, s. 32; *Pięciolecie Ententy. Entente Internationale contre la III-e Internationale*, „Walka z Bolszewizmem” 1929, z. 20, s. 75–77; *Entente Internationale contre la III-e Internationale. Międzynarodowe porozumienie antykomunistyczne*, „Walka z Bolszewizmem” 1929, z. 25, s. 240–241; S. Jankowski, *Metody ekspansji...*, s. 269–271; *Vade-Mecum...*, s. 3–11, 184–194.

⁵⁴ Cyt. za S. Jankowski, *Metody ekspansji...*, s. 11.

⁵⁵ *Międzynarodowa Koalicja...*, s. 33, 36; *Entente Internationale...*, z. 25, s. 241.

⁵⁶ Do 1929 r. odbyło się pięć kongresów: w 1925 r. w Genewie, w 1926 r. w Londynie, w 1927 r. w Hadze i w latach 1928 i 1929 ponownie w Genewie; *Entente Internationale...*, z. 25, s. 240; S. Jankowski, *Metody ekspansji...*, s. 11; K. Sacewicz, *Komunizm i antykomunizm...*, s. 48.

* * *

Komintern jako wrogie państwu polskiemu nieoficjalne narzędzie sowieckiej polityki zagranicznej był przez całe dwudziestolecie międzywojenne bacznie obserwowany przez polskie służby i organa bezpieczeństwa, niemniej jednak to działalność publicystyczna polskich stowarzyszeń, organizacji polityczno-społecznych, niezależnych publicystów i badaczy, a także licznych redakcji czasopism stanowiła najlepszą zaporę uniemożliwiającą prowadzenie przez jego sekcje oraz agendy skutecznej działalności. Stan polskiego piśmiennictwa o Kominternie, choć niejednorodny, często naznaczony nadmierną emocjonalnością, a także ogólnością i niedostatecznym rozeznaniem pewnych sfer działań moskiewskiej międzynarodówki, zwłaszcza tych o charakterze kryptokomunistycznym, głównie jednolitofrontowym, mimo wszystko gwarantował opinii publicznej możliwość dotarcia do niektórych informacji. Te, właściwie naświetlone i rozpowszechnione, nie tylko utrudniały dążenia komunistów do pozyskania szerokich mas, ale też często całkowicie je wykluczały. Wiedza o komunistach i komunizmie, w tym o roli, miejscu i znaczeniu Kominternu stawała się w międzywojennej Polsce nie tylko najlepszą, ale wobec braku ustawodawstwa antykomunistycznego, jedyną społeczną metodą powstrzymywania i zwalczania tego niebezpieczeństwa stale zagrażającego idei wolnej i niepodległej Rzeczypospolitej. To dzięki rzeczonym tekstom Kominternu nie był postrzegany jako normalna, niezależna od zewnętrznych wpływów centrala reprezentująca interes proletariatu, bezrolnego lub małorolnego chłopstwa, w ogóle lewicy, ale jako czynnik powołany, kontrolowany i zarządzany przez Kreml i temu ośrodkowi od początku do końca swojego istnienia bezwzględnie i wiernie służący.

Bibliografia

ŹRÓDA ARCHIWALNE

Archiwum Akt Nowych

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Bucharin N., *Program komunistów (bolszewików)*, Moskwa 1920.

Dokumenty z historii III Międzynarodówki Komunistycznej, z. 2, Warszawa 1962.

Glass H., *Zamach bolszewizmu na młodzież. Dokumenty*, Warszawa–Płock 1927.

Glass H., *Wpływy kominternu wśród nauczycieli. Materiały oświetlające cele i taktykę komunistów w Związku Nauczycielstwa Polskiego*, Warszawa 1938.

Kommunističeskij Internacjonal w dokumentach. Reszenija, tezisy i wozzwapija kongressow Kominternu i plenumow IKKI 1919–1932, Moskwa 1933.

KPP. Uchwały i rezolucje, t. 1: *I–II Zjazd (1918–1923)*, oprac. F. Kalicka, S. Zachariasz, Warszawa 1954.

- Międzynarodówka Komunistyczna. Statut i rezolucje uchwalone na II Kongresie Międzynarodówki Komunistycznej (19-go lipca–7-go sierpnia 1920 r.)*, Warszawa 1921.
- Międzynarodowy ruch robotniczy w świetle dokumentów 1918–1943*, red. A. Reiss, J. Teleszyński, Warszawa 1981.
- Międzynarodówka Komunistyczna. Statut i rezolucje uchwalone na II Kongresie (19 VII–7 VIII 1920)*, Moskwa–Kijów–Mińsk 1921.
- Międzynarodówki socjalistyczno-komunistyczne eksploatujące sprawę robotniczą*, red. H. Glass, Katowice 1938.
- Organizacja i działalność ruchu komunistycznego w Polsce w latach 1918–1925 w świetle raportu Wydziału Bezpieczeństwa Ministerstwa Spraw Wewnętrznych*, oprac. K. Sacewicz, „Echa Przeszłości” 2009, t. 10.
- Polska Partia Socjalistyczna wobec Komunistycznej Partii Robotniczej Polski/Komunistycznej Partii Polski. Wypisy z prasy i dokumentów*, t. 1: 1918–1928, oprac. K. Sacewicz, Olsztyn 2014.
- Program i statut Międzynarodówki Komunistycznej*, Moskwa 1929.
- Program Komunistycznej Partji Rosji (bolszewików). Przyjęty na 8 zjeździe Partji 18–23 marca 1919*, Kijów 1920.
- Programma i ustav Kommunističeskogo Internacionała*, Moskwa 1937.
- Programma i ustav Kommunističeskogo Internacionała. Prināta na 46-m zasedanii VI Kongressa Kommunističeskogo Internacionała 1 sentābrā 1928 g.*, Moskwa 1934.
- Stenograficzeskij otcziet VI Kongressa Kominternu*, t. 6: *Tezisy, rezolucji, postanowlienija, wozzwanija*, Moskwa–Leningrad 1929.

OPRACOWANIA

- Bełcikowska A., *Stronnictwa i związki polityczne w Polsce. Charakterystyki, dane historyczne, programy, rezolucje, organizacje partyjne, prasa, przywódcy*, Warszawa 1925.
- Chrzyciel J., *Bolszewizm jako zagłada wszelkich zdobyczy kulturalnych i co się właściwie kryje pod jego potworną maską. Studium prowadzone na miejscu w Rosji w czasie od początku rewolucji do lipca 1920 r.*, Kraków 1920.
- Dębiec A., *Komunizm bankrutuje*, b.m.w., 1937.
- Drabkin J.S., *Ideja mirowej rewolucji i jej transformacji [w:] Istorija kommunističeskowo internacionała 1919–1943. Dokumentelnyje ocziarki*, Moskwa 2002.
- Gadomski B., *Biografia agenta. Największy agent policji politycznej II RP. Józef-Josek Mützenmacher (1903–1947)*, Warszawa 2009.
- Gautherot G., *Le bolchevisme aux colonies et l'impérialisme rouge*, Paris 1930.
- Gautherot G., *Le Monde communiste*, Paris 1925.
- Glass H., *Obrona Polski przed bolszewizmem*, Płock 1928.
- Grabski S., *Rzym czy Moskwa*, Poznań–Warszawa–Wilno–Lublin 1927.
- Gryff-Keller A., *Komunizm*, Warszawa 1926.
- Jankowski S., *Metody ekspansji komunizmu. Dzieje ukształtowania systemu w latach 1919–1932*, [Londyn 1982].
- Kłoczkowski J., Musiał F., *Antykomunizm – racja stanu II RP [w:] W obronie niepodległości. Antykomunizm w II Rzeczypospolitej*, red. J. Kłoczkowski, F. Musiał, Kraków 2009.
- Komarnicki W., *Nowy ustrój państwowy Związku Sowieckiego*, Wilno 1938.
- Komunizm wobec parlamentaryzmu. Przyczynki i dokumenty do dziejów komunizmu międzynarodowego i polskiego*, oprac. A. Bełcikowska, Warszawa [1922].
- Kornat M., *Bolszewizm – totalitaryzm – rewolucja – Rosja. Początki sowietologii i studiów nad systemami totalitarnymi w Polsce (1918–1939)*, t. 1, Warszawa 2003.
- Leczyk M., *Zarys historii III Międzynarodówki 1919–1943*, Warszawa 1971.
- Linder I., Czyrkin S., *Krasnaja pautina. Tajny razwiedki Kominternu 1919–1943*, Moskwa 2005.

- Marszał M., *Komunizm w poglądach Antoniego Kwiatkowskiego (1920–1939)*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 2014, nr 2.
- Meller A., *Z dziejów akcji antykomunistycznej w Polsce. Miesięcznik „Walka z Bolszewizmem” (1927–1931)*, „Historia i Polityka. Myśl polityczna i dyplomacja XX wieku” 2008, t. 7.
- Międzynarodowa Koalicja do walki z III Międzynarodówką*, „Biuletyn Instytutu Naukowego Badania Komunizmu” 1931, z. 2.
- Międzynarodówka morderców*, „Agencja Prasowa Antykomunistyczna”, 2 IX 1938.
- Militaryzm... Sowiety a Polska*, „Agencja Prasowa Antykomunistyczna”, 25 I 1937.
- Muszyński W.J., *Między geopolityką a ideologią. Polski ruch narodowy w II Rzeczypospolitej wobec komunizmu i komunistów – zarys problematyki na przykładzie Warszawy [w:] Komuniści w międzywojennej Warszawie*, red. E. Kowalczyk, Warszawa 2014.
- Pjatnickij W.I., *Osip Pjatnickij i Komintern na biesach historii*, red. A.E. Taras, Minsk–Charwest 2004.
- Przeniosło M., *Stosunki PPS–KPRP w pierwszych latach Drugiej Rzeczypospolitej na przykładzie województwa kieleckiego*, „Kieleckie Studia Historyczne” 1995, t. 13.
- Puchalski J., *Instytut Naukowego Badania Komunizmu w Warszawie (1930–1939): program, organizacja, zbiory, prace księgoznawcze [w:] Bibliologia polityczna*, red. D. Kuźmin, Warszawa 2011.
- Sacewicz K., *Antykomunistyczne inicjatywy parlamentarne Związku Ludowo-Narodowego (1919–1927). Zarys problemu [w:] Komuniści w II Rzeczypospolitej. Ludzie – struktury – działalność*, red. M. Bukała, M. Krzysztofiński, Rzeszów 2015.
- Sacewicz K., *Kilka uwag na temat stosunku KPRP/KPP do PPS w międzywojennej Warszawie [w:] Komuniści w międzywojennej Warszawie*, red. E. Kowalczyk, Warszawa 2014.
- Sacewicz K., *Komunizm i antykomunizm w II Rzeczypospolitej. Państwo – społeczeństwo – partie*, Olsztyn 2016.
- Sacewicz K., *Razem czy osobno? Władze PPS i KPRP–KPP wobec obchodów święta 1 maja w latach 1919–1928*, „Dzieje Najnowsze” 2015, t. 1.
- Sacewicz K., *Rewolucja komunistyczna i dyktatura proletariatu w świetle publikacji Centralnego Porozumienia Organizacji Współdziałających w Zwalczeniu Komunizmu – zarys problemu*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2017, nr 31.
- Sacewicz K., *Ruch komunistyczny na ziemiach polskich w latach 1918–1923 w świetle materiałów operacyjnych i opracowań agend Ministerstwa Spraw Wewnętrznych II RP*, „Echa Przeszłości” 2012, t. 13.
- Sacewicz K., *Wojna na lewicy – pierwsze starcia. Walka o hegemonię w warszawskich radach delegatów robotniczych pomiędzy KPRP a PPS (1918–1919) [w:] Komuniści w międzywojennej Warszawie*, red. E. Kowalczyk, Warszawa 2014.
- Słoński J.B., *Agentura Kominternu w Polsce*, Warszawa 1937.
- Słoński J.B., *Komintern atakuje młodzież! Ratujmy zagrożone pozycje!*, Warszawa 1937.
- Srokowski K., *Elita bolszewicka [w:] W obronie niepodległości. Antykomunizm w II Rzeczypospolitej*, red. J. Kłoczkowski, F. Musiał, Kraków 2009.
- Stoczewska B., *Antykomunizm w polskiej myśli socjalistycznej do roku 1939* „Przegląd Socjalistyczny” 2005, nr 4–5.
- Strapiński A., *Wywrotowe partie polityczne*, Warszawa 1933.
- Studnicki W., *System polityczny Europy a Polska*, Warszawa 1935.
- Świerczek M., *Wojna hybrydowa jako strategia polityczna. Próba analizy historycznej na przykładzie działań ZSRS wobec II RP*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2017, nr 9(16).
- Trembicka K., *Komunistyczny model bezpieczeństwa państwa (1918–1938) [w:] Świat wokół Rzeczypospolitej. Problematyka zagraniczna w polskiej myśli politycznej w pierwszej połowie XX wieku*, red. W. Paruch, K. Trembicka, Lublin 2007.
- Vade-Mecum Antibolchévique*, Genewa [1939].

- Wolsza T., *Kolaborant? Burzliwa biografia księdza Antoniego Wincentego Kwiatkowskiego (1890–1970)* [w:] *Niepiękny wiek XX*, red. J. Eisler i in., Warszawa 2010.
- Wpływy Kominternu wśród nauczycieli, „Prawda o Komunizmie” 1937, z. 8.
- Wyszyński S., *Inteligencja w straży przedniej komunizmu*, Katowice [1938], s. 64–84.

ARTYKUŁY PRASOWE

- Akcja III Międzynarodówki dążąca do wywołania Rewolucji Wszechświatowej*, „Strażnica” (grudzień) 1932, nr 1.
- Bach J., *Zarys historyczny i obecna działalność Komunistycznej Partji Polski*, „Biuletyn Instytutu Naukowego Badania Komunizmu” 1932, z. 3 [dodatek].
- Czerwona międzynarodówka komunistycznych związków zawodowych (Profintern)*, „Walka z Bolszewizmem” 1928, z. 15.
- Czerwona Pomoc (M.O.P.R.)*, „Prawda o Komunizmie” 1938, z. 6–7.
- Entente Internationale contre la III-e Internationale. Międzynarodowe porozumienie antykomunistyczne*, „Walka z Bolszewizmem” 1929, z. 20; 1929, z. 25.
- Glass H., *III-cia Międzynarodówka*, „Prawda o Komunizmie” 1938, z. 4–5.
- Glass H., *Statut Kominternu. K.P.P. jest agenturą czerwonej Moskwy*, „Prawda o Komunizmie” 1937, z. 6.
- Glass H., *Statut. KPP agenturą Moskwy*, „Walka z Bolszewizmem” 1929, z. 18.
- Grabski S., *Komintern*, „Walka z Bolszewizmem” 1927, z. 1.
- Istnieje nie tylko jedność akcji, ale S.S.S.R. jest podstawą działania Międzynarodówki komunistycznej*, „Walka z Bolszewizmem” 1928, z. 14.
- Jaczejki, „Robotnik”, 11 VI 1921.
- Komuniści a my. Komunistyczne manewry taktyczne – W kwestyi naszych zadań organizacyjnych*, „Naprzód”, 6 XI 1921.
- Kompartje Polski pieried nowymi zadaczami*, „Komunisticzeskij Internacjonal”, 16 X 1928.
- Komunizm polski przed sądem „Kominternu”. Walki wewnętrzne*, „Robotnik”, 13 IX 1928.
- Kto żąda ustawy antykomunistycznej?*, „Walka z Bolszewizmem” 1929, z. 19.
- Międzynarodówki socjalistyczno-komunistyczne eksploatujące sprawę robotniczą*, „Prawda o Komunizmie” 1938, z. 4–5.
- Nowa taktyka Kominternu*, „Prawda o Komunizmie” 1938, z. 3.
- Nowy kryzys w Komunistycznej Partji Polski*, „Robotnik”, 21 X 1925.
- Nowy kryzys w Komunistycznej Partji... (Dokończenie)*, „Robotnik”, 22 X 1925.
- Ofensywa Kominternu na młodzież*, „Prawda o Komunizmie” 1937, z. 6.
- Organizacja sekcji Kominternu, czyli organizacja partji komunistycznej* [schemat], „Walka z Bolszewizmem” 1929, z. 18.
- Pięciolecie Ententy. Entente Internationale contre la III-e Internationale*, „Walka z Bolszewizmem” 1929, z. 20.
- Politbiuro, Komintern i rząd S.S.S.R.*, „Walka z Bolszewizmem” 1928, z. 13.
- PPS a komuniści. Uchwała jednomyślna XXI Kongresu*, „Robotnik”, 7 XI 1928.
- Regulamin zależności od Kominternu*, „Walka z Bolszewizmem” 1928, z. 3.
- Rewolucyjne rezerwy Kominternu*, „Walka z Bolszewizmem” 1930, z. 28.
- Rola kobiety w planach Kominternu*, „Prawda o Komunizmie” 1938/1939, z. 8.
- Schemat organizacji Kominternu*, „Prawda o Komunizmie” 1937, z. 2.
- Strategia i taktyka Kominternu*, „Walka z Bolszewizmem” 1929, z. 20.
- Ustawa antykomunistyczna*, „Walka z Bolszewizmem” 1929, z. 18.
- Wpływy Kominternu wśród nauczycieli, „Prawda o Komunizmie” 1937, z. 8.
- Zatarg Kominternu z Komunistyczną Partją Polski*, „Naprzód”, 18 II 1927.
- ZSRR jest podstawą i centralą akcji wywrotowej komunistów w innych państwach*, „Prawda o Komunizmie” 1937, z. 10.

Związek Socjalistycznych Sowietkich Republik i Międzynarodówka Komunistyczna prowadzą wojnę zaczepną przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej, „Walka z Bolszewizmem” 1928, z. 14.

INTERNET

Constitution and Rules of the Communist International, http://ciml.250x.com/archive/comintern/statute_comintern.html [dostęp 12 X 2015 r.]

Comintern in the light of Polish anti-Communist journalism during the Second Polish Republic. A springboard to the study of Polish anti-Communism

Anti-Communism attitudes were commonplace in inter-war Poland, present both in the circles of the left-wing independence movement, people's parties, Christian democratic parties, and in the conservative or national political groups. To a great extent, this widespread dislike for Communism and Communists was a result of social anti-Communist initiatives in Poland that had recognized the Communist threat, e.g. the Central Office of Anti-Communist Agreement. Thanks to their activities, especially those of journalistic nature, the citizens of the Second Polish Republic were able to see the true nature of the Communist party. The acquisition, analysis, and dissemination of information that revealed the real identity of the Communist International were some of the key elements in the process of recognizing the Communist movement. Showing the Comintern as a subordinate center of the Communist movement controlled by the rulers from the Kremlin made it possible to understand what the Comintern was and whose commands and orders it followed unconditionally, as well as to understand particular communist parties. This article presents the scope of information on the Comintern at the disposal of the Polish anti-Communist factors.

Słowa kluczowe: komunizm, antykomunizm, Henryk Glass, Centralne Porozumienie Organizacji Zwalczających Komunizm, Komintern, Komunistyczna Partia Polski

Key words: Communism, anti-Communism, Henryk Glass, Central Office of Anti-Communist Agreement, Comintern, Communist Party of Poland

---

KAROL SACEWICZ – historyk, doktor habilitowany, adiunkt w Instytucie Historii i Stosunków Międzynarodowych UWM w Olsztynie oraz naczelnik Delegatury IPN w Olsztynie. Zainteresowania badawcze koncentruje na historii politycznej II Rzeczypospolitej oraz polskiej konspiracji niepodległościowej lat II wojny światowej. Opublikował kilkadziesiąt prac naukowych, w tym monografie i wydawnictwa źródłowe: *Centralna prasa Polski Podziemnej wobec komunistów polskich 1939–1945* (2009), *Komunizm i antykomunizm w II Rzeczypospolitej: państwo – społeczeństwo – partie* (2016).